

KRITIEK

Voorbeeldige
opknapbeurt
landgoed
Zonnestraal

Woonconcept Waldo
City in Den Haag

Water draagt Londense
stadsuitbreiding

De auto
verdreven uit
Weense Maria-
hilferstrasse

Klimaatbestendige
Rotterdamse wijk

Genezing voor
stedelijke wond in Bonn

Door nieuwe paden en natuurverbindingen is het landgoed beter verankerd in zijn omgeving. Wandelaars en horecagasten hebben het terrein al ontdekt

Mijn bezoek aan het Gooise Landgoed Zonnestraal is een vervreemdende ervaring. Het strakke, spierwitte gebouwcomplex uit de jaren twintig midden in het bos ademt een sfeer van lang vervlogen tijden. Het neemt je mee op reis terug naar de tijd van sanatoria en arbeidskolonies voor tuberculoselijders, maar heeft tegelijkertijd een uitgesproken moderniteit en actualiteit. Na decennialang plannen maken is het landgoed herontwikkeld. De gebouwen zijn geres-taureerd en het landschap is door Peter de Ruyter opgeruimd, ecologisch versterkt en aantrekkelijk gemaakt voor dagjesmensen.

Zonnestraal ligt in het zuidwestelijke deel van het Gooi, op de overgang van de hogere zandgronden naar het lager gelegen veenplassengebied bij Loosdrecht. Ooit heidegebied is het in de zeventiende eeuw bebost voor de houtproductie. In 1911 liet de toenmalige eigenaar er een villa bouwen, de Pampahoeve met bijbehorende tuinen.

Architect Jan Duiker ontwerpt hier in de jaren twintig een sanatorium en een arbeidskolonie voor tbc-lijders in opdracht van de toenmalige eigenaar de Stichting Diamantbewerkers Kopen Stelenfonds.

Zonnestraal is een van de belangrijkste werken van Duiker en is gerealiseerd volgens de ideeën van het 'nieuwe bouwen' waarin architectuur geacht werd bij te dragen aan verbetering van de maatschappij. 'Licht, lucht en ruimte' stonden in dienst van een gezonde omgeving. Sanatorium Zonnestraal, gebouwd met moderne materialen als beton, staal, glas en stucwerk, wordt alom beschouwd als een hoogtepunt van het nieuwe bouwen. Het staat op de nominatie om voorgedragen te worden voor de status van Unesco-werelderfgoed.

Het herstellingsoord bestond uit een hoofdgebouw aan een heideveld als open plek in het bos, met terzijde twee paviljoens, werkplaatsen en een aantal bijgebouwen. Zonnestraal bood plaats aan 128 patiënten. Bepalend voor de oriëntatie en plaatsing van het hoofdgebouw en de twee paviljoens waren de bezonning en een vrij uitzicht over de heidevlakte. Zo konden vanuit de paviljoens de patiënten op hun bedden door openslaande deuren naar buiten gereden worden.

Toen landschapsarchitect Peter de Ruyter zo'n twintig jaar geleden bij de herontwikkeling van het terrein betrokken raakte – toen nog in dienst bij bureau Alle Hesper – trof hij een verwaarloosd complex aan. Er werden driftig plannen gemaakt, structuurvisies, inrichtings-

plannen en plannen voor nieuwbouw, met name door architect Hubert-Jan Henket en Alle Hesper zelf.

De eerste prioriteit ging uit naar restauratie van de monumentale gebouwen. Wat al ingewikkeld genoeg bleek. Immers, hoe restaureer je een gebouw dat volgens Jan Duiker bedoeld was als 'wegwerpgebouw' – net als een auto of vliegtuig niet bedoeld voor de eeuwigheid? En, als je het al wilt bewaren en de technische uitdagingen overwint, welke duurzame gebruiksfunctie kan het gebouw dan worden meegegeven? Het meest urgente probleem was evenwel het vinden van de voor restauratie benodigde financiering.

Het hoofdgebouw is uiteindelijk in 2003 door Wessel de Jonge en Hubert Jan Henket geres-taureerd en heeft een nieuwe functie gekregen als locatie voor vergaderingen, seminars, feesten en partijen. Het al eerder – overigens minder zuiver – geres-taureerde Ter Meulenpaviljoen is in gebruik voor diverse zorgfuncties, zoals een privékliniek voor cosmetische correcties. Het is in zekere zin een nieuw soort sanatorium, maar dan voor de kwalen van onze tijd, zoals stress en eetstoornissen. Het grand café in het paviljoen voorziet in een grote behoefte. Maar de operatiekamers van de cosmetische kliniek staan bruut 'geparkeerd' tegen de historische bebouwing aan, midden in het heidelandschap, en de knalrode zonneschermen detoneren.

Het Dresselhuyspaviljoen is onlangs door Wessel de Jonge teruggebracht in de oorspronkelijke toestand, maar staat nu leeg. De kleine kamertjes lenen zich maar moeilijk voor herbestemming.

Maar er is meer dan de gebouwrestauratie. Voor de architect Duiker was een betekenisvolle relatie tussen architectuur en landschap essentieel. Het zicht op het heideveld vanuit de ontspanningszaal op de eerste verdieping van het hoofdgebouw was de apotheose van een zorgvuldig geësceneerde benadering die de bezoeker leidde van de geknikte oprijlaan door het bos, via een verbinding onder het hoofdgebouw door, direct binnendoor naar de eerste verdieping. Boven aangekomen lag daar dan ineens dat open veld, die leegte, die ruimte, die vervolgens via een dakterras en trap betreden kon worden om de heilzame werking te genieten van de frisse lucht, de rust.

Eind 2013 werd gestart met de uitvoering van het door De Ruyter opgestelde ruimtelijk plan – het zoveelste plan op rij maar het eerste voor het gehele terrein dat ook daadwerkelijk is

uitgevoerd. Het plan helpt – samen met de wis-seling van eigenaar (een dochtermaatschappij van woningbouwcorporatie De Alliantie) – de ontwikkeling van het terrein na zo'n twintig jaar over het dode punt heen. Parallel liep overigens een traject om tot een cultuurhistorische waardestelling van Zonnestraal te komen (uitgevoerd door SteenhuisMeurs in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). De ingrepen van De Ruyter zijn simpel samen te vatten. De ontwerper heeft ervoor gekozen veel op te ruimen. Asphalt maakte op veel plekken plaats voor halfverharding, er kwam nieuw meubilair, een herindeling van de parkeerplaatsen, nieuwe verlichting en bewegwijzering, enzovoorts. De Ruyter zette in op het vergroten van de betekenis van het terrein voor zijn omgeving, zowel in recreatief als ecologisch opzicht. Door nieuwe wandelpaden en natuurverbindingen is het terrein beter verankerd in zijn omgeving. Wandelaars en horecagasten hebben het terrein inmiddels ontdekt. Ook wilde hij de cultuurhistorische rijkdom van het terrein tonen. De erfenis van Duiker staat weliswaar centraal maar de historische gelaagdheid van het terrein krijgt eveneens de aandacht met een opknappbeurt van de tuinen van de nog altijd aanwezige Villa Pampahoeve en het terugbrengen van een zichtlijn langs een oude veekering uit de achttiende eeuw die door Duiker was opgepakt als as van het Dresselhuyspaviljoen. Het vrijkomende hout is gebruikt voor zitbankjes.

De belangrijkste ingreep ligt evenwel op conceptueel niveau. Het landschap ligt er haast achteloos bij, zodat alle aandacht gaat naar de spierwitte gebouwen en de even witte tuinmuren die heel helder natuurlandschap en bebouwing scheiden. De kwaliteit van het oorspronkelijk gebouwensemble in het groen wordt zo maximaal aangezet. En dat was nodig, want De Ruyter trof het complex van Duiker aan in het bos, met een open plek met bebouwing aan de noordzijde en juist een helemaal dichtgegroeid heideterrein. De relatie met het landschap heeft hij hersteld: het zicht op de heide is teruggebracht door het bos te kappen. Aan de achterzijde van het hoofdgebouw is nieuw bos aangeplant. De ontwerper wilde de oorspronkelijke ruimtelijke situering van het 'witte schip op de heide' terugbrengen: met het 'bos als rugdekking, de hei als zicht op een betere toekomst'. Het is een voltreffer – bijna 100 jaar na Duiker ligt Landgoed Zonnestraal weer als een parel op de Heuvelrug.

Hank van Tilborg
Foto's Hans Peter Föllmi

Project Landgoed Zonnestraal
Locatie Hilversum, Utrechtse Heuvelrug
Ontwerper ruimtelijk plan Peter de Ruyter
landschapsarchitectuur (tot 2010 vanuit
Bureau Alle Hesper landschapsarchitectuur
en stedebouw)
Architecten Hubert-Jan Henket (Bierman-
Henket architecten); Wessel de Jonge

Ontwerper bankjes Ontwerpstudio Lamme
Adviseur natuurontwikkeling Bosgroep
Midden Nederland (Sven Lamme)
Opdrachtgever Landgoed Zonnestraal
(dochtermaatschappij van
woningbouwcorporatie De Alliantie)
Kosten uitvoering landschapsonderzoek
600.000 euro

Oppervlakte landgoed 116 ha
Ontwerp vanaf 1995
Oplevering 2015

Ontwerp van Peter de Ruyter voor Zonnestraal met duidelijk zichtbaar de lange, geknikte oprijlaan door het bos en de centraal gelegen gebouwen.

Luchtfoto van het centrale deel van Landgoed Zonnestraal met het hoofdgebouw geflankeerd door paviljoenen.

Foto gemeente Hilversum

De tbc-patiënten konden met bed en al naar buiten gereden worden om in de frisse buitenlucht te herstellen.

Foto IISG

Nu de herontwikkeling van Landgoed Zonnestraal eindelijk klaar is, ligt er op de Utrechtse Heuvelrug een oogstrelend gebouw in een gastvrij landschap in de Gooise natuur

Zicht op het open gemaakte landschap vanaf het terras van het gerestaureerde hoofdgebouw.

Links Een dichtgegroeid heideterrein op het landgoed is open gekapt.
Midden De toegang tot het centrale gebouwcomplex is opnieuw ingericht en voorzien van een nieuwe parkeerplaats.

Rechts Herstelde zichtlijn richting Villa Pampahoeve.